

IV. Свіжий погляд на давні тексти

УДК:821.111:82 – 6:930.1

Торкут Наталія
(Запоріжжя)

«Школа політики» і «школа моралі»: епістемологічні засади англійської ренесансної історіографії

У статті досліджуються механізми смислопородження в історіографічних текстах англійського Ренесансу. Загальна панорама становлення й розвитку тюдорівської історіографії дозволила реконструювати тогочасний соціокультурний контекст та репрезентувати діяльність хроніста як продукт впливу певних колективних уявлень. Здійснене крізь призму інтеракціоністського підходу М. Блека розкодування метафор, що вживалися тюдорівцями на позначення історії, уможливило виявлення тих базових концептів, що структурують ідеологічний рівень досліджуваних текстів – «істина» і «факт». Сферою їх поєднання у тюдорівських хроністів слугує простір популярного в ті часи концепту «wit». Історичний факт, хоча й мислився як самоцінний, однак витлумачувався з огляду на ідеологічне замовлення, вплітався у цілісний контекст, набував певного ідейного навантаження та естетичної значущості.

Смислопородження в історіографічних творах відбувалося за рахунок поєднання історично достеменного, легендарного та міфопоетичного начал. Таке поєднання інспірувало читачів до проведення паралелей між минувиною і сучасністю, що давало історії право називатися «школою політики» і «школою моралі»

Ключові слова: історія, тюдорівська історіографія, метафора, смислопородження, Ренесанс, Едвард Голл, Рафаель Голіншед, ідеологія, факт, істина.

IV. Свіжий погляд на давні тексти

Відомий аргентинський письменник Х.Л. Борхес, творчості якого притаманна ефектна афористичність, одне із своїх есе завершує такими словами: «Можливо, все-світня історія – це історія відмінної інтонації при промовлянні декількох метафор»¹. Західноєвропейська культура знає чимало таких метафор: у різні часи історію називали «філософією у прикладах» (Діонісій Галікарнаський), «драмою жахів» (Тацит), «передоднем кінця світу» (Оттон Фрейзінгенський), «есенцією розуму» (Рафаель Голінshed), «механізмом, що перетворює документ на пам'ятник» (Мішель Фуко).

Деякі з метафоричних позначень історії утворюють бінарні опозиції, ніби ілюструючи аксіоматичну тезу про те, що історична свідомість є продуктом самоусвідомлення культури. Адже спосіб інтерпретації подій минувшини, тип і характер історичних пояснень завжди корелюються зі світоглядними та ціннісними установками тих, хто пише історію, а також тих, кому вона адресована. Для Цицерона – палкого шанувальника Фулідіда, чий метод історіописання за часів античності слугував взірцем достовірності, – історія була «світлом істини» і «живою пам'яттю», а засновник романтичної історіографії Томас Карлейль, який приділяв велику увагу суб'єктивним аспектам вчинків історичних осіб, вважав її «квінтесенцією пліток». Амміан Марцелін – останній римський історик – назвав історію «колесом фортуни», а середньовічний теолог Іохим Флорський – «колесом, вісню якого є Святе Письмо».

Історіописання дешифрує досвід минувшини з позицій власного досвіду у світлі сучасного йому розуміння причинно-наслідкових зв'язків. Тож не дивно, що за часів Просвітництва історія сприймалася як

¹ Борхес Х.Л. Сфера Паскаля. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vzms.org/borhes-pascal.htm>

«всесвітній суд» (Фрідріх Шиллер), а у ХХ столітті відомий інтелектуал Бенедетто Кроче, навпаки, вбачав у ній не суддю, а адвоката.

Безперечно, існує певна кореляція між метафоричними характеристиками вивчення минувшини та властивими тій або іншій епосі уявленнями про зв'язок трьох модальностей часу (минуле, теперішнє, майбутнє). Вищенаведені метафори здебільшого є продуктом рефлексії історика над власним ремеслом. Відображаючи рівень розвитку історичної свідомості, вони виступають одним із засобів самообґрунтування історичного письма як специфічного методу реалізації його головної мети – фіксації, узгодження та репрезентації уявлень про минуле.

Метафоричне поле, що протягом століть сформувалося навколо концепту «історія», є вельми цікавим в історіософському плані, оскільки відображає не тільки ставлення сучасності до минулого, але і її прагнення подати себе нащадкам у потрібному світлі («історію пишуть переможці»). Показові у цьому плані висловлювання тих людей, яких можна вважати творцями історії. Так, приміром, Наполеон Бонапарт одного разу сказав: «Що є історія, як не байка, в яку домовилися повірити?», а Вінстон Черчилль заявляв: «Історія буде до мене прихильною, бо я маю намір написати її особисто».

Розкодовування метафор, що супроводжують розгортання історичного дискурсу, може виявитися доволі продуктивним в аспекті розуміння сутності порівнюваних феноменів. Як слушно наголошує Хосе Ортега-і-Гассет, наукова метафора є «тим знаряддям думки, за допомогою якого нам вдається досягти найвіддаленіших куточків нашого концептуального поля. Об'єкти, що близькі до нас і легко осягаються, відкривають мисленню доступ до далеких і вислизаючих від нас понять.

IV. Свіжий погляд на давні тексти

Метафора подовжує «руку» інтелекту, її роль у логіці може бути уподібнена вудочці або гвинтівці»².

Використання запропонованого американським лінгвофілософом Максом Блеком інтеракціоністського підходу при аналізі структури і когнітивного потенціалу метафоричних позначень історії, що були характерні для певної епохи, дозволяє глибше зрозуміти ті епістемологічні процеси, які супроводжували формування історичної свідомості. Адже автор історіографічного твору визначав свою місію з огляду на те, як саме сприймалася історія сучасним йому соціумом, яким було ставлення до достеменності відомостей, наскільки припустимою чи бажаною вважалася інтерпретація фактів.

Що стосується епістемологічних засад ренесансного історіописання, то тут інтонацією промовляння метафор, про яку говорив свого часу Борхес, слугує авторський стиль історіографа, адже саме стиль, по суті, формує жанрове обличчя твору. Манера репрезентації історичних фактів визначалася ставленням автора до власної місії, а його індивідуальний почерк відбивав глибину історичної обізнаності та ступінь літературної обдарованості. Слід зауважити, що сформована в лоні тогочасної міфопоетичної картини світу творча свідомість тюдорівських історіографів була ще доволі далекою від суто наукового мислення і являла собою досить складний симбіоз творчих амбіцій, вірнопідданських настроїв та нестримного потягу до достовірності.

Тож, **метою** цієї статті є виявлення епістемологічних засад англійської ренесансної історіографії, реконструкція яких здійснюється із залученням аналітичного потенціалу, накопиченого сучасною теорією метафори, та з використанням дослідницького інстру-

²*Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры / Х. Ортега-и-Гассет // Теория метафоры: сб. / Общ. ред. М.Д. Арутюновой и М.А. Журиной. – М. : Прогресс, 1990. – С. 72.*

ментарію школи Анналів (М. Блок, Л. Февр, Ж. Дюбі, Ж. Ле Гофф, Л. Репіна). З огляду на методологічні принципи цієї школи, сама діяльність ренесансного хроніста постає як продукт впливу певних колективних уявлень – тобто «суспільно-суб'єктивного», за термінологією В. Вжозека³. «Суспільно-суб'єктивне, – зазначає польський вчений, – розглядається як спосіб вловити історичну ситуацію в цілому... Ключовою задачею постає розшифровка таємничої діалектики, що пов'язує свідомість індивідуума з колективною свідомістю (остання, звичайно, не є ані сумою, ані середнім, ані «демократичною більшістю» індивідуальних свідомостей)»⁴.

Будь-який феномен, у тому числі й історіографічне письмо, має досліджуватися в якомога ширшому соціокультурному контексті, з урахуванням того, що відомий медієвіст А.Я. Гуревич назвав «ефіром» культури⁵.

Згідно з однією із гносеологічних максим школи Анналів, «у евристичному аспекті трансформація повідомлення історичного джерела в історичний факт (феномен більш високого понятійного статусу та історіографічної цінності) здійснюється в рамках процедури осмислення цього джерела самим істориком, який включає його в певну систему інтелектуально-інтер-

³ Вжозек В. Историография как игра метафор: судьбы «новой исторической науки» // Одиссей. – 1991. – С. 72.

⁴ Там само.

⁵ А.Я. Гуревич свого часу висунув і обґрунтував гіпотезу, згідно з якою «світ культури створює в суспільстві певну глобальність – це ніби те повітря, яким дихають всі члени суспільства, те невидиме всеохоплююче середовище, в яке вони занурені. Саме тому будь-який здійснюваний ними вчинок, будь-яка спонука і думка, що виникала в їхніх головах неодмінно отримували своє забарвлення в цьому всепроникаючому середовищі. Отже, щоб правильно зрозуміти поведінку цих людей, економічну, релігійну, політичну, їхню творчість, їхнє сімейне життя, побут, необхідно знати основні властивості цього «ефіра» культури» (Гуревич А.Я. Категории средневековой культуры / А. Я. Гуревич. – М. : Искусство. 1984. – С. 11).

IV. Свіжий погляд на давні тексти

претаційних схем, зв'язків і субординації»⁶. Тож твори тюдорівських істориків варто розглядати відповідно до тих критеріїв та світорозуміння, що панували за часів їх написання. У самих же текстах літературознавця цікавить насамперед створюваний автором образ минулого, процес «народження» історичної «істини» на різних рівнях поетики.

Англійські ренесансні хроніки неодноразово ставали об'єктом аналізу як історіографів, так і літературознавців. Дослідників передусім цікавили питання, пов'язані з витоками тюдорівської історіографії (В.Р. Трімбл⁷), з впливом на неї континентальної традиції (В.Р. Трімбл, Д.Р. Вулф⁸), з революцією в історіописанні та дискусіями навколо неї (В. Фасснер⁹, Ф. Леві¹⁰, Дж. Покок¹¹, Д. Келлі¹², Дж.Г. Престон¹³). Для деяких науковців ключовими були проблеми співвідношення

⁶ Грицанов А.А. «Анналов» школа, или «Новая историческая наука» (La Nouvelle Histoire) / А. А. Грицанов // Новейший философский словарь: 3-е изд., исправл. – Мн. : Книжный дом. 2003. – (Мир энциклопедий).

[Електронний ресурс] – Режим доступу:

http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/fil_dict/31.php

⁷ Trimble W.R. *Early Tudor Historiography, 1485-1548* / W. R. Trimble // *Journal of the History of Ideas*. – Vol. 11. – № 1. – 1950. – P. 30–41.

⁸ Woolf D.R. *Change and Continuity in English Historical Thought, c. 1590–1640* / D. R. Woolf. – Oxford : Oxford University Press, 1983. – 368 p.

⁹ Fussner F.S. *The historical revolution: English historical writing and thought, 1580-1640* / F. S. Fussner. – N. Y. : Columbia University Press, 1962. – 343 p.

¹⁰ Levy F.J. *The Elizabethan Historiographical Revolution* / F. J. Levy // *History*. – Vol. IV. – 1961. – P. 25–52; *Levy F.J. Tudor Historical Thought* / F. J. Levy. – San Marino : Huntington Library, 1967. – 305 p.

¹¹ Pocock J.G.A. *The Ancient Constitution and the Feudal Law* / J. G. A. Pocock. – Cambridge : Cambridge University Press, 1957. – 262 p.

¹² Kelley D.R. *History, English Law and the Renaissance* / D. R. Kelley // *Past and Present*. – Vol. 65. – 1974. – P. 24–51.

¹³ Preston J.H. *Was there an Historical Revolution?* / J. H. Preston // *Journal of the History of Ideas*. – Vol. 38. – No. 2. – 1977. – P. 353–364.

політичного і провіденційного у хроніках (А. Тіптон¹⁴, М. Бенбоу¹⁵), а також аналіз історичного і антикварного підходів до викладення історіографічного матеріалу (В. Герендін¹⁶, Н. Торкут¹⁷). У працях сучасних вчених детально досліджується національна своєрідність англійських хронік. При цьому їхня увага концентрується не лише на політичній (С.Дж. Елліс¹⁸, П.С. Герман¹⁹, Ф.Дж. Леві²⁰) чи релігійній (Г. Бейкер²¹, Дж.Г. Престон²², А.М. Кінггорн²³, К.Л. Кінгсфорд²⁴, Д. Вомерслі²⁵, Т. Бетте-

¹⁴ *Tipton A.* Caught between "Virtue" and "Memorie": Providential and Political Historiography in Samuel Daniel's the Civil Wars / A. Tipton // *Huntington Library Quarterly*. – Vol. 61. – No. 3/4. – 1998. – P. 325–341.

¹⁵ *Benbow R.M.* The Providential Theory of Historical Causation in Holinshed's Chronicles: 1577 and 1587 / R. M. Benbow // *Texas Studies in Literature and Language*. – Vol. 1. – No. 2. – 1959. – P. 264–276.

¹⁶ *Herendeen W.H.* William Camden: Historian, Herald, and Antiquary / W. H. Herendeen // *Studies in Philology*. – Vol. 85. – No. 2. – 1988. – P. 192–210.

¹⁷ *Торкут Н.М.* Історіографічна проза англійського Ренесансу: в пошуках методу і стилю / Н. М. Торкут // *Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство: Зб. наук. праць*. – Рівне : РДГУ, 2000. – Вип. VIII. – С. 97–110.

¹⁸ *Ellis S.G.* Civilizing Northumberland: Representations of Englishness in the Tudor State / S. G. Ellis // *Journal of Historical Sociology*. – Vol. 12. – No. 2. – 1999. – P. 103–127.

¹⁹ *Herman P.C.* Henrician Historiography and the Voice of the People: The Cases of More and Hall / P. C. Herman // *Texas Studies in Literature and Language*. – Vol. 39. – No. 3. – 1997. – P. 259–283.

²⁰ *Levy F.J.* Hayward, Daniell, and the Beginnings of Political History in England / F. J. Levy // *Huntington Library Quarterly*. – Vol. 50. – 1987. – P. 1–34.

²¹ *Baker H.* The Race of Time / H. Baker. – Toronto : University of Toronto Press, 1967. – 110 p.

²² *Preston J.H.* English Ecclesiastical Historians and the Problem of Bias, 1559–1742 / J. H. Preston // *Journal of the History of Ideas*. – Vol. 32.– No. 2. – 1971. – P. 203–220.

²³ *Kinghorn A.M.* The Chorus of History, 1485–1558 / A. M. Kinghorn. – L. : Blandford Press, 1971. – 329 p.

²⁴ *Kingsford C.L.* English Historical Literature in the Fifteenth Century / C. L. Kingsford. – Oxford : Clarendon Press, 1913. – 429 p.

²⁵ *Womersley D.* Against the Teleology of Technique / D. Womersley // *Huntington Library Quarterly*. – Vol. 68. – No. 1–2. – 2005. – P. 95–108.

IV. Свіжий погляд на давні тексти

рідж²⁶) ситуації, але і на ідеологічному контексті, зокрема на впливі тогочасної цензури на авторів історичних текстів (С.А. Келен²⁷). Об'єктом багатоаспектного осмислення тривалий час залишається зв'язок тюдорівської історіографії з тогочасними театральними практиками у цілому (І. Кемпс²⁸), і шекспірівською драматургією зокрема (Е. Тільярд²⁹, І. Рібнер³⁰, М.А. Барг³¹).

Наукова новизна цієї публікації полягає в тому, що в ній досліджуються механізми смислопородження в історіографічних текстах англійського Ренесансу, які розглядаються крізь призму міждисциплінарної аналітичної стратегії. В основу цієї стратегії покладено концепцію Ю. Троїцького, який пропонує розглядати історіографічні твори, як трирівневі структури. Перший рівень – ідеологічний, одиницею якого виступає концепт. Другий рівень – письмо, одиницею якого є риторична стратегія. Третій рівень – глибинний, або дискурсивний. Його аналіз передбачає виявлення в тексті історіографічної пам'ятки різних комунікативних стратегій, таких як: сказання, притча, анекдот, життєпис»³².

²⁶ *Betteridge Th.* Tudor Histories of the English Reformations, 1530–83. – Oxford : Oxford Brookes University, 1999. – 256 p.

²⁷ *Kelen S.A.* "It is Dangerous (Gentle Reader)": Censorship, Holinshed's Chronicle, and the Politics of Control / S. A. Kelen // *The Sixteenth Century Journal*. – Vol. 27. – No. 3. –1996. – P. 705–720.

²⁸ *Kamps I.* Historiography and Tudor historical drama: the example of Bale's King Johan / *Historiography and Ideology in Stuart Drama* / I. Kamps. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – P. 51–66.

²⁹ *Tillyard E.M.W.* W. Shakespeare's History Plays / E. M. Tillyard. – L. : Penguin, 1962. – 336 p

³⁰ *Ribner I.* The English History Play in the Age of Shakespeare / I. Ribner. – Princeton, N. J. : Princeton Univ. Press, 1957. – xii+354 p.

³¹ *Барг М.А.* Шекспир и история / М. А. Барг. – М. : Наука, 1976. – 199 с.

³² *Троїцкий Ю.Л.* Что такое «правда истории»? (Самопорождение смысла в историческом тексте) / Ю. Л. Троїцкий // *Общественные науки и современность*. – 2010. – № 1. – С. 107-108.

Обраний алгоритм дослідження дозволяє з'ясувати, як саме тюдорівські історіографи вибудовували власні концепції конкретної історичної події або персони, як відбувалося народження тих смислів та ідей, що формували у свідомості реципієнтів аксіологічно забарвлену картину англійської минувшини. А це, зрештою, відкриває перспективи окреслення характеру і визначення механізмів впливу написаних тюдорівськими хроністами текстів на їхню сучасність, тобто виявлення того, що медієвіст Й. Гейзінга назвав «впливом історії на історію»³³.

Об'єктом безпосереднього аналізу в цій статті є зразки історіографічного письма, що вийшли з-під пера тюдорівських історіографів Едварда Голла і Рафаеля Голіншеда. Ці тексти одночасно належать і до сфери суто мистецької, і до науки як такої: будучи пам'ятками красного письменства, вони мають чималу джерело-знавчу та фактографічну цінність.

Перш ніж перейти до розгляду механізмів продукування смислів у фрагментах конкретних творів, доцільно запропонувати короткий історико-літературний огляд загальної панорами становлення і розвитку тюдорівської історіографії, що дозволить чіткіше

³³ В одному з розділів своєї фундаментальної праці «Номо Ludens» вчений, зокрема, задається питанням: «Чи не запозичує будь-яка політична або культурна концепція свої специфічні ознаки зі своїх зв'язків з історією, чи не укорінене будь-яке діяння, врешті-решт, у висновках, що взяті з історичних уявлень?». І, проаналізувавши такі культурні феномени, як пасторальність, рицарський ідеал та ренесансна рецепція греко-римської спадщини, зазначає, що «ступінь впливу історичних образів на хід історії визначити неможливо. ... Історичний елемент в народному мисленні виявляється не лише в завершених історичних уявленнях, він перебуває в таких наших поняттях і судженнях, як вітчизна, слава, геройська смерть, честь, вірність, обов'язок, державні інтереси, прогрес; він дає себе відчутти в кожному слові, в кожному вчинку. Мудрість і хибні судження минулих століть безперервно говорять в нас». (Гейзінга Й. Номо Ludens; Статті по истории культуры / Пер., сост. и вступ. ст. Д.В. Сильвестрова. – М. : Прогресс – Традиция, 1997. – С. 288).

IV. Свіжий погляд на давні тексти

визначити місце того чи іншого автора у цілісній парадигмі англійського ренесансного історіописання. Це, зі свого боку, сприятиме реконструюванню контексту та формуванню гносеологічного підґрунтя для виявлення тих базових концептів, що структурують ідеологічний рівень досліджуваних текстів.

Історіографічна традиція представлена в ренесансній Англії кількома десятками джерел, вельми різноманітних як за манерою репрезентації історичного матеріалу, так і за географічним та хронологічним «обсягом» описуваних у них об'єктів. Інтереси ренесансного хроніста могли обмежуватися історією одного окремо взятого міста чи графства – як, наприклад, у хроніках «Обхід Кенту» (1570) Вільяма Ламбарді, «Історія Уельсу» (1584) Девіда Пауелла, «Огляд Лондона» (1598) Джона Стау, або ж поширюватися на всю Англію – як у «Скороченому виданні хронік Англії» (1562) Річарда Графтона, чи, навіть, усю Британію – як у «Хроніках Англії, Шотландії та Ірландії» (1577) Рафаеля Голіншеда, у «Британії» (1586) Вільяма Кемдена та в «Театрі Великої Британської імперії» (1611) Джона Спіда.

Інколи в центрі уваги англійських історіографів опинялася іноземна держава – як, приміром, Османська імперія у «Загальній історії турків» (1603) Річарда Кноллезе, або ж увесь світ – як у «Всесвітній історії» (1614) Волтера Релі. Щоправда, останній твір був скоріше винятком, аніж покажчиком загальної тенденції. Англійців приваблювала насамперед історія власної країни, що, вочевидь, можна вважати закономірним проявом національної самоідентифікації, активна фаза якої припадала саме на часи Ренесансу.

Хронологічний діапазон історіографічних творів тюдорівської доби є доволі широким. Розповідь хроніста могла починатися з часів Античності («Хроніка Англії від Брута до теперішніх часів» (1580) Джона Стау) або

Різдва Христова («Британія» Вільяма Кемдена), а могла й фокусуватися лише на певному періоді національної історії («Союз двох шляхетних і прославлених родів Ланкастерів і Йорків» (1548) Едварда Голла) чи, навіть, на правлінні якогось одного монарха («Перша частина життя та правління короля Генріха IV» (1599) Джона Гейворда).

Рання тюдорівська історіографія формувалася на перехресті трьох традицій: античної, середньовічної загальноєвропейської та власне британської. Історія трактувалася як ланцюжок подій, що спричинені водночас і волею Господа, і діяннями людей. Англійські хроністи доби Відродження, які орієнтувалися на досвід Цицерона і Плутарха, а також були добре знайомі з ідеями сучасних їм європейських істориків (Н. Макіавеллі, Ж. Бодена, Ф. Патриці, Л. Леруа), формували власне кредо історичної науки як школи політики, життєвого досвіду та моралі. Щодо середньовічної концепції, то вона, а точніше Августинова ідея чотирьох імперій, виявилася одним із тих гносеологічних чинників, що підживлювали тюдорівський міф: історичний зв'язок Генріха VII з королем Артуром та Енеєвим нащадком Брутом автоматично підносив репутацію Британії на найвищий щабель, даючи нагоду проголосити її «Третім Римом».

Британська середньовічна історіографія, в якій історично достеменні факти органічно поєднувалися з міфами, легендами, описами чудес, видінь та чарівних перетворень, служила своєрідним підґрунтям для тюдорівських хронік, ставши скарбницею матеріалу, «джерелом», яке, щоправда, з плином часу все частіше й частіше викликало нарікання за нехтування істиною та спотворення фактів. Критичне ставлення авторів ранніх тюдорівських історіографічних творів до хронік X–XIV століть значною мірою було зумовлене розвитком

IV. Свіжий погляд на давні тексти

історичного мислення, появою перших паростків ренесансного історизму. Вже Полідор Вергілій, який відмовився від «артурівської легенди», використаної свого часу Джеффри Монмутським, намагався бути послідовним у ним же запропонованій орієнтації на вірність фактам: наукове сумління історика, таким чином, ставало до бою з ремісницьким кредо «догодити замовникові» і, перемагаючи у цьому двобої, відкривало нові горизонти розвитку молодій науковій дисципліни.

Прикметно, що за часів Ренесансу в Англії за історією міцно закріпилися дві базові метафори – «школа політики» і «школа моралі». Вони відображають імперативи тюдорівських історіографів, які, по суті, змушені були балансувати між двома полярними етичними імперативами. Історик міг, з одного боку, з легкістю потрапити в немилість, якщо викладена ним версія минувшини хоч найменшою мірою загрожувала авторитету влади, а з іншого – догоджаючи державцям і спотворюючи або тенденційно інтерпретуючи факти, він ризикував власним професійним статусом та наражався на певні докори сумління.

Аналіз метафорики, що народжується і функціонує у просторі історіографічної комунікації, покликаний виявити ті ключові концепти, які структурують ідеологічний рівень історичного письма. Це наближає нас до розуміння специфіки творчої самоідентифікації авторів, а також дозволяє визначити кореляцію прагматичних і естетичних пріоритетів у професійному амплуа ренесансних істориків.

Власні професійні пріоритети тюдорівські історіографи (до цієї категорії авторів відносилися хроністи, літописці, антиквари, геральди, а інколи, навіть, і літератори, що зголосилися написати віршовані хроніки) визначали з урахуванням авторитетних суджень своїх античних попередників. Античні ідеї циклічності та виз-

нання незмінності людської природи добре «прижилися» на англійському ґрунті, тож метафорика Цицерона, який називав історію «вчителем життя», «світлом істини», «вісником минувшини», «живою пам'яттю», сприймалася як своєрідний дороговказ і на різні лади переспівувалася у передмовах до тюдорівських хронік. Так, один із найпопулярніших хроністів елизаветинської доби Р. Голіншед називає історію «есенцією розуму, вершками досвіду, соком мудрості, серцевиною розсудку, бібліотекою знань, ядром політики, викривальницею прихованого, календарем часу, світильником істини та життям пам'яті»³⁴.

Проаналізуємо ці метафори Голіншеда, застосувавши інтеракціоністський підхід М. Блека³⁵. Згідно з концепцією останнього, ефект метафори виникає тоді, коли на когнітивному рівні взаємодіють дві або декілька думок, що «б'ють в одну точку», взаємовпливають, вступають у «співдію». Отже, щоб з'ясувати когнітивний ресурс метафори, слід виявити не лише систему загальноприйнятих асоціацій (*a system of commonplaces*)³⁶, які народжуються в процесі зустрічі фокусного слова з рамкою, але і характер (а якщо можливо, то й механізм) швидкої активізації цих асоціацій у свідомості реципієнта.

У вищенаведеному фрагменті хроніки Голіншеда рамкою метафори виступає історія. Кожний із її фокусів вказує на певну грань ремесла історика, акцентуючи увагу на тих рисах або очікуваних характеристиках, які визначають його професійний статус. На першому місці, як бачимо, стоять метафори, семантика яких сконцентрована навколо концепту «wit». У ренесансній

³⁴ Цит. за: Барг М.А. Шекспир и история... – С. 4.

³⁵ Блэк М. Метафора / М. Блэк // Теория метафоры: сб. / Общ. ред. М.Д. Арутюновой и М.А. Журиной. – М. : Прогресс, 1990. – С. 188.

³⁶ Там само. – С. 188.

IV. Свіжий погляд на давні тексти

Англії він був надзвичайно популярним, його ядром слугував денотат «гострий розум», а периферія включала такі поняття, як дотепність, природний розум, швидкий розум, здоровий глузд, уява, фантазія, розрахунок і пам'ять. Взаємодія, або інтеракція, концептуальних структур, які лежать в основі фокусу і рамки Голіншедової метафори, породжує певні імплікації, що є важливими для обох її складових. Якщо історія – есенція розуму, то це, з одного боку, означає, що історик у своєму творі представляє цінний інтелектуальний матеріал, а з іншого – що найконцентрованішим проявом розумових здібностей людини є саме царина історії.

Аналіз асоціативного поля та імплікацій інших чотирьох Голіншедових метафор, які пов'язані з концептом «wit» (вершки досвіду, сік мудрості, серцевина розсудку, бібліотека знань), дозволяє стверджувати, що в ієрархії інтелектуалів тюдорівський історик посідав досить високу позицію. Він мав бути наділений низкою визначних якостей: багатим і цінним досвідом, великою мудрістю, глибокою розсудливістю та широкою ерудицією. Тобто, історіописання сприймалося в англійському ренесансному суспільстві не лише як соціально вагома справа, а і як один із проявів усього того, що позначалося лексемою «wit». Згідно з тогочасними уявленнями, історія покликана накопичувати найцінніший досвід людства, розсудливо аналізувати його, видобуваючи мудрість, та систематизувати набуті знання, фіксуючи їх у письмовому вигляді.

Наступний блок Голіншедових метафор (ядро політики, викривальниця прихованого) стосується тематичного аспекту історіописання та його функцій. Постаючи ядром політики, історія роз'яснює найголовніші суспільно-політичні колізії минувшини і в той же час сама виступає елементом владного дискурсу. Вона викриває приховані наміри й мотиви людських вчинків та

виявляє закономірності суспільного розвитку. Історик не може залишатися байдужим регістратором фактів і подій, а має їх аналізувати та подавати власне бачення описуваного, прилучаючись у такий спосіб до формування суспільної думки.

Називаючи історію «календарем часу і життям пам'яті», англійський хроніст вказує на її есенціальну сутність – зберігати відомості про минувшину у хронологічно систематизованому вигляді. Завдяки історії пам'ять отримує можливість жити, а час – набувати впорядкованості. Отже, знову маємо акцент на вагомості історії як важливого компоненту людського життя, який забезпечує послідовність і наступність здобутого суспільством досвіду.

Метафора «історія – світильник істини» ще з часів античності стала загальноживаною. Вона вказує на спроможність історії висвітлювати істину та сприяти поширенню істинного знання. Щоправда, сам концепт «істина» в тогочасній історіографії нерідко поставав як створюваний автором конструкт. Так, приміром, хроніст Джон Гардінг, неодноразово змінював власну інтерпретацію описуваних ним політичних подій: спочатку його симпатії були на боці Ланкастерів, але, коли трон перейшов до Йорків, він переписав окремі епізоди війни Троянд у привабливому для нової влади світлі.

До речі, поняття істини фігурує і у метафориці тогочасного французького історіософа Жана Бодена, і у засновника сучасної науки Френсіса Бекона, який закликав істориків служити у «вівтарі істини». А англійський хроніст Іоан Слейдан наголошував, що правда і безпристрасність – дві найбільш бажані прикраси історії. Роз'яснюючи читачам своєї історичної хроніки власну позицію, він підкреслював свідоме прагнення уникати будь-яких припущень, здогадок або не перевірених повідомлень: «Я старанно збирав усе, що містилося в

IV. Свіжий погляд на давні тексти

публічних архівах і паперах, надійність яких ніким не може бути піддана сумніву»³⁷.

Саме про таких історіографів, що більше переймалися достовірністю фактів, а не їхньою інтерпретацією, з іронією писали тогочасні літератори. Поет-метафізик Джон Донн називав їх «мисливцями, що полюють за фактами». А письменник Філіп Сідні, порівнюючи на сторінках трактату «Захист Поезії» історика і поета, надавав перевагу останньому. Історик для нього – «затхлий педант», тиран застольної бесіди, чия ерудиція заснована на плагіаті й такому хибному фундаменті, як «чув або бачив». Його знання, що почерпнуті с древніх, поїдених мишами сувоїв, можуть викликати захоплення хіба що у недоростків. Оскільки хроністи часто наголошували на важливості морального аспекту своїх праць, то Сідні ставить під сумнів виховну роль історіописання: «Історик не прагне зрозуміти те, що має відбутися, і тому скований тим, що є, він не намагається зрозуміти загальної причини явищ і тому скований частковою правдою кожного з них. Із його прикладів не зробиш єдино можливого висновку, і через це його вчення ще менш плідне»³⁸. Причиною такої «недосконалості» ремесла історика у порівнянні з богонатхненною творчістю Поета є, на думку Сідні, те, що «у будь-якому вчинку, діянні, у будь-яких юридичних, політичних чи військових хитрощах історик обмежений викладенням фактів»³⁹.

Як бачимо, у своїх інвективах на адресу історії Ф. Сідні відображає цілу низку характеристик, притаманних тогочасному історіописанню. Це і повсякчасне акцентування авторами історичних хронік власної

³⁷ Цит. за: Барг М. Шекспир и история... – С. 32.

³⁸ Сидни Ф. Защита поэзии / Филип Сидни // Сидни Ф. Астрофил и Стелла. Защита поэзии. – М. : Наука, 1982. – С. 163.

³⁹ Там само. – С. 170.

орієнтації на відтворення достеменно відомого, і непоодинокі відсилки до чуток та легенд, і компілятивний характер більшості історіографічних творів, в яких, до речі, зустрічалося чимало повних текстових збігів. Думається, що різкі випадки письменника-єлизаветинця проти історії як впливового морального чинника були зумовлені не лише прагненням реабілітувати Поезію, яку пуритани звинувачували в розтлінні молоді та називали «школою непристойностей» (С. Госсон). Вони могли бути також і реакцією на повсякчасне акцентування хроністами суспільної вагомості власних писань як такої собі «школи моралі». Для Сідні справжньою «школою моралі» завжди залишалася тільки Поезія, тобто мистецтво слова.

Аналіз метафорики, яка вживалася на адресу історії в комунікативному просторі тюдорівської доби, дозволяє виокремити ті основні концепти, що формують ідеологічний рівень тогочасного історіографічного письма. Насамперед це концепт істини, світочем або світлом якої покликана бути історія. Щоправда, істина для тюдорівців – це їхнє суб'єктивне бачення ходу подій (історія втілює Промисел Господній, а він нерідко інтерпретується автором з огляду на запити влади та вимоги часу). Тож у пошуках такої істини історик здійснює відбір фактів, відкидаючи ті, що не вкладаються у рамки створеної ним картини минувшини.

Саме факт є ще одним надзвичайно важливим концептом тюдорівської історіографії. Його субконцептами виступають такі поняття, як «пам'ять» (чиє збереження у віках забезпечується історією), «знання» (що накопичуються хроністом у величній «бібліотеці»), «минувшина» (вісником якої постає історіографічний текст) та «час» (календар якого укладає історик). Сферою поєднання концептів «істина» і «факт» для тюдорівських хроністів слугує простір концепту «wit»: саме визначні

IV. Свіжий погляд на давні тексти

інтелектуальні здібності дозволяють історику збирати інформацію, піддавати її критичному аналізу, систематизувати відомості, викладати їх у логічній послідовності та інтерпретувати відповідним чином. Отримуючи доступ до історичного минулого у найширшому сенсі слова, хроніст міг перетворювати певні факти на впливові чинники сучасного йому політичного життя. Та істина, яку він пропонував своїм читачам, була суб'єктивною і незрідка виявлялася продуктом замовлення з боку влади (згадаймо, приміром, створений на догоду Генріху VII міф про Річарда III). Тож і статус історіографа в ті часи був доволі високим. «Придворний духовник і придворний історик, – зазначає М. Барг, – однаковою мірою розпоряджалися посмертними долями державців: перший – на небесах, другий – на землі»⁴⁰.

Абсолютна більшість історіографічних пам'яток англійського Ренесансу були історіями політичними, адже вони здебільшого фокусували увагу на діях можливо-владців та їхніх наслідках, що виявлялися значимими для певної країни або цілих народів. Але при цьому політична за своєю суттю історія завжди репрезентувалася з урахуванням того морального резонансу, який вона мала чи могла спричинити. Успадковане від Середньовіччя суто провіденціалістське розуміння ходу історії як втілення Промислу Господнього успішно поєднувалося з відвертою політичною та ідеологічною заангажованістю.

Тюдорівській історіографії була притаманна тенденційність у підборі й презентації історичних фактів, постійні апеляції до Слова Божого і античних принципів історіописання, а також доволі часті посилення на хроніки попередніх часів. Практично всі історіографічні твори XVI ст. були компіляціями попередніх історичних джерел, що інтерпретувалися автором у той або інший

⁴⁰ Барг М. Шекспир и история... – С. 16.

спосіб – в залежності від творчого задуму та власних світоглядних і естетичних засад.

Знайомство з текстами тюдорівських хронік дає підстави стверджувати, що на рівні риторичних стратегій вони демонструють певну подібність. Ця подібність детермінована тим, що всі вони, за великим рахунком, залишаються зразками політичної історії, а вона, як переконливо доводить Раймон Арон, «завжди пов'язана з розповіддю і подією»⁴¹. Відчутні ж розбіжності спостерігаються на більш глибокому рівні – на рівні комунікативних стратегій, що дає підстави говорити про дещо відмінні механізми смислопородження в ренесансних історіографічних творах. Тож розглянемо на прикладі декількох текстових фрагментів із різних хронік, як саме відбувається в них формування уявлень про певні історичні факти і яку роль при цьому відіграють літературний хист та ідеологічна установка автора.

Хроніка Едварда Голла «Союз двох шляхетних і прославлених родів Ланкастерів і Йорків» (1548) є однією з перших «проблемних» історичних хронік, оскільки автор, як справедливо наголошує М. Барг, розглядає всі події «під одним кутом зору: наскільки благотворним було для Англії сходження Тюдорів на престол, якою мірою воно було обумовлене божественним провидінням та підготовлене всіма подіями того часу»⁴².

Стиль Е. Голла в цілому характеризується високим ступенем риторичності, ряснотою повторів і художніх тропів, а також певною ритмізацією, яка створюється за рахунок паралельних конструкцій. Але все це більш яскраво і послідовно представлено у тих сегментах тексту, які є, власне, авторськими коментарями, а не

⁴¹ Цит. за: *Ле Гофф Ж. Середньовічна уява / Ж. Ле Гофф ; [пер. з франц. Я. Кравця]. – Львів : Літопис, 2007. – С. 308.*

⁴² *Барг М. Шекспир и история... – С. 101.*

IV. Свіжий погляд на давні тексти

описами подій. Показові в цьому плані розмірковування хроніста про небезпеки міжусобних війн: «Яких збитків зазнавали держави через постійні чвари, як спустошувалися сільські місцевості внаслідок громадянських смут, які мерзенні вбивства здійснювалися у містах окремими кланами... Рим це відчув, Італія може підтвердити, Франція може засвідчити, Богемія може розповісти, Шотландія може описати, Данія може продемонструвати, але найбільше це відчула на собі шляхетна країна Англія»⁴³. Такі дескриптивні паузи увиразнюють авторську позицію і формують ту ідеологічну призму, крізь яку переломлюються зображувані історичні колізії.

Втім, при описі власне історичних подій Е. Голл є більш лаконічним і емоційно нейтральним. Інформуючи про них, він поєднує розповідь-повідомлення зі сценою – специфічним сегментом наративу, де темп оповіді імітує реальну ситуацію і за рахунок реплік, що вкладаються в уста історичних осіб, створюється ілюзія синхронності. Показовим, приміром, є епізод, в якому замальовується смерть Генріха IV. Спочатку хроніст інформує про казус, що трапився в останні години життя монарха: «Будучи тяжко хворим, як пишуть історики, він наказав, щоб біля його голови на подушку поклали корону, та раптом йому стало так зле, що він знепритомнів, і здавалося, що всі життєві сили залишили його: ті камергери, що доглядали за ним та лікували його тіло, подумали, що він уже відійшов, тож накрили його обличчя льняною полотниною. Принц, його син, якого одразу ж покликали,

⁴³Hall's chronicle: containing the History of England, during the reign of Henry the Fourth, and the succeeding monarchs, to the end of the reign of Henry the Eighth, in which are particularly described the manners and customs of those periods. Carefully collated with the editions of 1548 and 1550 (1809).
[Електронний ресурс] – Режим доступу:
<https://ia600402.us.archive.org/19/items/hallschronicleco00halluoft/hallschronicleco00halluoft.pdf>

увійшов до кімнати, взяв корону та вийшов: батько, який несподівано прийшов до тьми, одразу побачив, що корони немає, і, дізнавшись, що принц, його син заволодів нею, наказав йому негайно повернутися та запитав, чому той повів себе так недостойно»⁴⁴.

Далі Е. Голл наводить розмову між принцом і королем, при цьому кожна репліка, попри всю свою лаконічність, наділена потужним характеротворчим потенціалом. Словам принца передують авторська ремарка: «сміливо відповів». Дві репліки майбутнього короля демонструють його бажання дотримуватися закону, шляхетність і, навіть, певну дотепність. На звинувачення батька він дає наступне пояснення: «Сер, і я, і всі люди вирішили, що Ви залишили цей світ, тому я, як Ваш наступник і спадкоємець, взяв її [корону – Н.Т.] як свою власну, а не як Вашу». Король реагує на це трохи неочікувано: очевидно, що він приймає таке пояснення, але водночас воно нашоує його на розмірковування щодо законності власних дій. У вуста помиряючого Генріха IV хроніст вкладає такі слова: «Та яке я мав право на неї і як я насолоджувався нею, про це знає лише Бог». Схоже, що тут імпліцитно закодована ідея передсмертного страху Генріха IV, котрий свого часу узурпував владу. Згодом ця тема знайде подальший розвиток в історичній хроніці Вільяма Шекспіра.

Як бачимо, у наведеному епізоді Е. Голл поєднує дві дискурсивні стратегії – анекдот і притчу. Причому анекдот не просто пожвавлює розповідь, а перетворює реальну або легендарну подію з життя історичних осіб на привід для репрезентації етичного модусу. Використання діалогічного мовлення відкриває перед автором широкі можливості для логічного узгодження об'єктивного і суб'єктивного начал. Вищенаведені слова Генріха IV

⁴⁴ Ibid.

IV. Свіжий погляд на давні тексти

спонукають читачів замислитись над цілою низкою морально-етичних проблем, пов'язаних із законністю престолонаслідування, узурпацією влади та обов'язками монарха. Корона постає при цьому не просто атрибутом влади, матеріальним об'єктом, що наділений символічним значенням, а також і субституціональною метафорою, яка активізує рефлексії щодо кореляції політики і моралі, зовнішнього і внутрішнього, земного і небесного.

Аналогічний епізод має місце і в «Хроніках Англії, Шотландії та Ірландії» Рафаеля Голіншеда. Один із найяскравіших представників інтерпретаційної історіографії, він і сьогодні залишається найвідомішим з-поміж елизаветинських хроністів, адже за його текстами вивчав англійську історію сам Вільям Шекспір⁴⁵.

Описуючи останні дні короля Генріха IV, хроніст суттєво урізноманітнює монументальну стриманість літописного стилю, запозичену з безпосередніх «першоджерел». Одним із них, безперечно, був текст Е. Голла, про що свідчить цілковита ідентичність окремих описових речень та діалогу між помираючим королем і принцом. Але Голіншед розширює епізод, розвиваючи ідею морально-психологічних страждань Генріха IV, що експліцитно представлена у діалозі, наведеному в хроніці Голла. Хроніст доволі специфічним чином розгортає коротку фактографічну ремарку свого попередника про те, що смерть короля сталася в кімнаті Вестмінстерського абатства, яка мала назву «Єрусалим».

Коли Генріх IV знепритомнів, розповідає Голіншед, він був перенесений до Вестмінстерського абатства, де його всіляко намагалися повернути до життя. Прийшовши до тями, король запитав камергерів, де саме він знаходиться. Коли ж почув назву кімнати, то промовив:

⁴⁵ Renaissance England. Poetry & Prose from Reformation to the Restoration / Ed. by Roy Lamson & Hallet Smith. – N.Y. : W. W. Norton & Co, 1956. – P. 200.

«Хвала Господу на небесах, за те що тепер я знаю, що я помру тут, у цій кімнаті, згідно з пророцтвом, яке було мені дано, що маю завершити життя своє в Єрусалимі»⁴⁶. До речі, під пером В. Шекспіра ця сцена Голіншеда перетвориться згодом на досить оригінальний сюжетний мотив.

Манері Голіншеда властиве включення до тексту хроніки внутрішніх монологів і молитов історичних персонажів, власних моралізаторських пасажів та резюмуючих вердиктів. Така техніка привносить до історичного наративу певний драматизм. Якщо у Е. Голла текст вибудовується за принципом синтагматичного розгортання теми (хвороба Генріха IV, епізод з короною, смерть короля, що сталася в кімнаті під назвою «Єрусалим»), то у Р. Голіншеда спостерігається парадигмальне розгортання авторської моральної ідеї. Генріх IV у нього – монарх, який усвідомлює власний гріх (узурпація трону) та сподівається спокутувати його. Щоправда, сам Голіншед не намагається переконати читачів у правдивості тих слів, які промовляють історичні особи в його творі, більш того – він неодноразово підкреслює, що читач має на власний розсуд вирішити, якою мірою ті чи інші слова, репліки або думки відповідають гіпотетичній дійсності: «чи було те, що він сказав, правдою, на яку так сподіваються ті, хто вірить у безглузді пророцтва та байки, чи було воно вигадкою, як це зазвичай трапляється, нехай обізнаний читач вирішить на власний розсуд»⁴⁷.

До речі, популярна за часів Середньовіччя тема пророцтва неодноразово актуалізується в «Хроніках» Голіншеда, причому інколи пророцтво використовується

⁴⁶ *Holinshed R. The Chronicle (selections) // Renaissance England. Poetry & Prose from Reformation to the Restoration / Ed. by Roy Lamson & Hallet Smith. – N.Y. : W. W. Norton & Co, 1956. – P. 204.*

⁴⁷ *Ibid.*

IV. Свіжий погляд на давні тексти

для пояснення прихованих причин певних історичних подій. Покажемо є, приміром, той фрагмент, де розповідається про безславний і в той же час доволі трагічний кінець віроломного короля Натолока (Natholocus), який сам став жертвою людської зрадливості.

Цей історичний сюжет, ймовірно, також був запозичений Р. Голінshedом у Е. Голла. Натолок хитрістю заманує в пастку шотландських лордів та підступно вбиває їх; скривджені й обурені родичі загиблих збирають численне військо та йдуть війною на короля-негідника. Той, довідавшись, що армія супротивника має велику кількісну перевагу, посилає одного із своїх найвірніших підданих до відомої ворожки Іони, яка здатна передбачити долю людини. Ворожка розповідає гінцеві, що невдовзі Натолок має загинути, але не від руки відкритого ворога – супротивника, а через зраду одного з найближчих соратників, якому він цілком довіряє. На запитання стосовно того, хто ж саме має стати тим зрадником, ворожка несподівано відповідає: «А хоч би й ти». Обурений джентльмен обзиває її «старою відьмою» та вирушає додому, розмірковуючи в дорозі, яким же чином має діяти далі, аби запобігти смерті короля і не втратити власної голови. І тут хроніст знайомить читача з тим, як у свідомості героя визріває думка про вбивство Натолока, та розкриває психологічне підґрунтя цього ганебного вчинку: «... поки посланець дістався того місця, де зупинився король, його думка змінювалася кілька разів. У дорозі його мучили сумніви. З одного боку, він з острахом думав, що, коли розповість королю всю правду про пророцтво, то той може саме його запідозрити у зраді та вбити. З іншого боку, він побоювався, що, коли приховає цю правду, а монарх

випадково дізнається про неї від когось іншого, то йому знову ж таки не вдасться уникнути трагічної долі»⁴⁸.

Отже, історично достовірний факт репрезентується Голіншедом у своєрідному психологічному оздобленні, персонаж хроніки при цьому переростає завузькі для нього рамки етикетного шаблону («король», «підлеглий», «вірний підданий», «зрадник») і перетворюється на художній образ. Автора цікавить не тільки історична конкретика (стихія факту), а і логіка людських вчинків. Це помітно розширює смисловий спектр його «Хронік», наділяючи їх певним антропологізмом. Завдяки цьому історія постає і як невичерпне джерело прецедентів, що можуть повторюватися, і як моральний урок, і як «викривальниця прихованого».

«Хроніки» Голіншеда поєднують безпристрасну лаконічність анналів, емоційну нейтральність фактографічності та суто романічні за своєю художньою природою вставки-коментарі, де увазі читачів пропонуються авторська версія розуміння конкретних історичних прецедентів та авторське бачення потайних механізмів людських вчинків і перебігу історичних подій.

У Голіншеда, як і у Голла, діалоги вибудовуються з коротких реплік, небагатослівних речень та лаконічних, проте змістовно насичених фраз. Такий характер діалогічного мовлення дозволяє хроністам, не уповільнюючи загального ритму історіографічного повіствування, помітно пожвавити свою розповідь. Це, з одного боку, сприяє певній белетризації їхніх історичних текстів, а з іншого – виступає важливим смислопороджуючим чинником. Якщо Е. Голл надає перевагу розлогим риторичним пасажам, які дозволяють читачам зрозуміти авторське ставлення до описуваного, то Р. Голіншед прагне інтерпретувати історичні події так,

⁴⁸ *Holinshed R. A Witch Prophecy // Elisabethan & Jacobean Prose 1550–1620. Ed. by Kenneth Muir. – Harmondsworth : Penguin Books, 1956. – V. 1. – P. 243-245.*

IV. Свіжий погляд на давні тексти

щоб його точка зору була переконливою. Такий ефект досягається за рахунок «відтворення» окремих реплік історичних осіб та акцентування прихованої «мотивації» їхніх вчинків, яка проступає як імпліцитна сутність у монологіях або відкрито декларується в діалогах. «Хронікам Англії, Шотландії та Ірландії» властиве оригінальне поєднання наративної, описової і діалогічної стихій, внаслідок якого в них формується та багатомірність художнього простору і те «багатоголосся» художнього світу, що притаманні романній жанровій моделі (novel).

Підсумовуючи, зазначимо, що в тюдорівській Англії історія, декларативно проголошуючи власну зверхність над іншими проявами духовної активності, фактично залишалася різновидом художньої творчості. Історичний факт, хоча й мислився як самоцінний, однак витлумачувався з огляду на ідеологічне замовлення, вплітався у цілісний контекст, набував певного ідейного навантаження та естетичної значущості.

Смислопородження в історіографічних творах відбувалося за рахунок поєднання історично достеменного, легендарного та міфопоетичного начал. Таке поєднання інспірувало читачів до проведення паралелей між минувиною і сучасністю, що давало історії право називатися «школою політики» і «школою моралі».